

BALKÁNSKÉ ITINERÁŘE. ČEŠTÍ SPISOVATELÉ 19. STOLETÍ O RUMUNSKU A O BULHARSKU

Diana Florentina Popescu
Bukurešťská univerzita

BALKAN ITINERARIES. CZECH WRITERS FROM THE 19TH CENTURY ABOUT ROMANIA AND BULGARIA

Diana Florentina Popescu
University of Bucharest

The paper refers to three Czech writers from the 19th century who travelled to the Balkans and wrote about Romania and Bulgaria: Jan Nepomuk Neruda, Vítězslav Hálek and Emanuel Salomon Friedberg-Mírohorský. Jan Neruda was a prominent representative of Czech Realism; he spent some time abroad in Germany, France, Hungary, Italy, Turkey, Greece, Egypt. He wrote feuilletons, notably *Smaller Trips* and *Pictures from Abroad*. His works *Bucharest* and *The Silhouette* are well known. Vítězslav Hálek wrote about Romania and Bulgaria in *Events in Černá Voda*. Emanuel Salomon Friedberg-Mírohorský was a painter and officer in the Austrian Army, who spent almost seven months in Romania and wrote the book *On the Danube to Romania*.

Key words: *Balkans, cultural relations, travel journal, Danube*

Je dobře známo, že kulturní vztahy mezi Čechy, Bulhary a Rumuny byly dobré a datují se do nejstarších časů, např. mise mnichů Cyrila a Metoděje na Moravě v r. 863, Valašsko-Bulharské Carství 1187–1280, šíření husitství v 15. století, tzv. valašská kolonizace na východní Moravě na přelomu 15. a 16. století, setkání Michala Chrabrého v Praze s Rudolfem II. v roce 1601 aj. Značná vzdálenost a dobové poměry dlouho bránily v navázání přímých styků mezi Čechy, Bulhary a Rumuny.

O Čechách a o Češích se poprvé v rumunské literatuře zmiňuje *Letopis Země moldavské* (1642–1647) od kronikáře Grigore Urecheho.

V roce 1823 se první čeští přistěhovalci usídlili v jižním rumunském Banátu, kde vzniklo 8 českých obcí. Dále se v Rumunsku usadila nebo dlouho působila řada lékařů jako Jakub Čihák, Jacob Felix, malíř Anton

Chládek, architekt Karel Zdeněk Líman (1855–1929), který pracoval ve službách rumunského královského dvora a navrhl zámky Peleş, Peleşor a královskou rezidenci Cotroceni. Během 19. století se česko-rumunské kulturní vztahy zintenzivnily. Někteří čeští spisovatelé navštěvovali naši zemi a později o tom psali, např. fejetony *Bukurešť a Silueta* Jana Nerudy (1834–1891), *Příhody v Černě Vodě* Vítězslava Háška (1835–1874), *Po Dunaji do Rumunska* Emanuela Salomona Friedberg-Mírohorského (1829–1908).

Po osvobození Bulharska v roce 1878 se do země přistěhovalo množství Čechů z Rakouska-Uherska, aby podpořili kulturní a ekonomický rozvoj. Mezi ně patřilo mnoho intelektuálů a podnikatelů, jako byl historik Konstantin Josef Jireček (vnuk spisovatele Pavla Josefa Šafaříka) – ministr školství v letech 1881–1882, který vytvořil organizační základy celého bulharského školství, malíři Ján Ivan Mrkvička a Jaroslav František Julius Věšín, archeologové Karel Škorpil a Hermann Škorpil, inženýr a podnikatel Jiří Prošek a jeho bratři Bohdan i Josef (kteří v Sofii postavili Lví a Orlí most, Hlavní Nádraží, založili pivovar *Prošek* aj.). Dále Václav Dobruský (první ředitel Národního archeologického muzea), Josef Schnitter (architekt města Plovdivu), Václav Kolář (hlavní architekt Sofie), řada právníků jako František Chytil, Antonín Bernkopf aj. Roku 1892 došlo v Sofii k založení čtenářsko-zábavního spolku *Čech*. Nejvýraznější z venkovských kolonií byla vesnice Vojvodovo.

Emanuel Salomon Friedberg s uměleckým pseudonymem **Mírohorský** (1829–1908) byl všestranně činný intelektuál – český voják v rakouské armádě, spisovatel, překladatel z němčiny a francouzštiny, kartograf, malíř, ilustrátor, dramatik, propagátor zdravé výživy. Hovořil deseti jazyky: česky, německy, anglicky, francouzsky, italsky, rusky, maďarsky, polsky, rumunsky a srbochorvatsky. Chtěl se stát malířem, byl talentovaný, chodil na kurzy kreslení vedené proslulým malířem Antonínem Mánesem, ale roku 1840 nastoupil na Tereziánskou vojenskou akademii ve Vídni. V roce 1846 dokončil studia a vrátil se do Prahy, brzo byl povýšen na poručíka, nadporučíka a setníka, bojoval pod vedením maršála Radeckého hned na několika místech monarchie. Byl přeložen spolu se svým plukem do různých částí mocnářství, působil v Tyrolech, Uhrách a Itálii a roku 1850 sloužil u velitelství v Temešváru, pracoval tam na vytyčování Vojenské hranice a mapování Vojvodiny. V roce 1856 dostal za úkol sestavit novou mapu Valašska, a tak strávil skoro 7 měsíců v Rumunsku, kde vzniklo dílo *Po Dunaji do Rumunska. Paměti na vojenský pobyt v Knížectví Valašském r. 1856*, vydané v Praze v roce 1896 a podruhé v roce 1916. Kniha obsahuje 183 stran a 42 osobních kreseb.

Autor píše, jak se nerad vydal na cestu 21. března 1856 na Velký pátek, protože jeho známí a příbuzní mu prorokovali neodvratné neštěstí. Dostal se z Prahy do Vídně, poté lodí po Dunaji do Pešti, Brăily, Galați, až do Fokšan. Na cestě popsal a kreslil všechno, čeho si všiml.

Na začátku popisuje romantickou krásu bulharských a rumunských břehů Dunaje: „Propluli jsme pak velmi romantickou úžinou nádhernou, tvořenou vysokými útesy, zvanou rumunsky klysura (z lat. clausura.)“ (Friedberg-Mírohorský 1916: 17).

Viděl osadu Drenková blízko vsi Berzaska, Železná vrata, Turnu Severin, Vidin, Kalafat, Lom Palanku. Nezapomněl se zmínit o nečistotách břehů Dunaje: „Břeh dunajský byl tak ohyzdně nečistý, jak si jej nejbujnější obraznost jen mysliti dovede, pokryt všemi druhy neřádu, hnoje, smetí, střepů, zdechlin“ (Friedberg-Mírohorský 1916: 26).

O zasněženém městě Nikopoli si Mírohorský myslí, že vypadá jako v pohádkách, jako domeček vytvořený cukrářem a posypaný cukrem:

K polední jsme přirazili k městu Nikopoli, rozloženému pěkně a co nejzajímavěji amfiteatrálně na příkrém k Dunaji svahu; na vysokém a jak i z dolejška bylo patrné, plochem vrcholu čněla tvrz se starými zděmi hradebními a s pevnými věžemi. Velmi krásný pohled skýtala celá ta krajina.

(Friedberg-Mírohorský 1916: 33)

U Svištova autor obdivuje skalnatou krajinu, stále pod tureckou okupací. Popisuje mešity, tamější obyčej popíjení kávy i neobyčejný zvyk kavárníků:

Když jsme přistali u bulharského městečka Svišťova, nebylo již po sněhu ani stopy. Svišťov leží velmi malebně na úpatí hřbetu lysého, skalnatého, ostře zubatého odnože to dalších a vyšších hor kolmo nad břehem se vypínajícího, jenž zůstává toliko úzký prostor pro budovy a zahrádky. [...] Důstojníci větší částí ponejprv na východě se nemálo divili kávě uvařené ze semletých zrněk a tlučeného cukru spolu zároveň a pak neprocezené, takže zůstala na dně koflíčku hustá usedlina kávy i dokud se ještě neroztekla, cukru. Většinou si libovali tento způsob vaření jim dotud neznámý a srkali rovně jako domorodci, vypivše tekutý obsah koflíčku, pevnou hmotu ze dna. Méně se jim líbil zvyk kavárníkův, nedodávati nikomu drobných na sebe větší peníz, jak nám kapitán na lodi pak vyložil, považuje mahomedán za dar jemu učiněný.

(Friedberg-Mírohorský 1916: 37)

U Ruse (Rusčiuuk) Mírohorský navštívil spolu s přítelem Antonínem ze Schönfeldu konzula Rösslera, který jim s ochotou ukázal jeho sbírku zbraní z různých zemí a věků.

V přístavu Giurgiu (Džurdževo) uviděl starého černého žebráka, který byl nadšen, když dostal hojnou almužnu. Šel na večeři do místního hostince, ale byl zklamaný, že jídlo bylo horší než na parníku.

Ulice na Džurdževě poskytovaly tehdá úplně pohled tureckého města: nízké domky s plochými střechami prejzovými neb plechovými a samé krámy z pouhého dřeva, v nichž ale panoval obchodní ruch velmi živý a čilý, tudíž nikoli dle ospalého způsobu tureckého. Bylyť to turecké krámy oživené valašským, rumunským lidem a valašskou, rumunskou letorou.

(Friedberg-Mírohorský 1916: 43)

1. dubna 1856 dorazil k pevnosti Silistře (Derstern, Durostor nebo Dristor), která se mu zdála dost chatrná: „Nitro pevnosti Desterské bylo právě tak klikaté, koutnaté, nepravidelné, špinavé a nepořádné jako ve všech městech tureckých.“ Byl dojatý Bulharkami, které přicházely s okovy pro vodu a zvláště krásnou Bulharkou oblečenou podle turecké módy a obklopenou dětmi:

V uzounké uličce mne zarazil pohled na krásnou mladou ženu bulharskou, opírající se v hrdé postavě malebné o dvířka v plotu do dvora. Čelo její ovinuto bohatými pletenci vlasů a po turecku fantastickým turbánkem, obnažená ňadra kypící pokryta jen četnými penězi stříbrnými a zlatými [...]. Okolo ženštiny této zalézali a tulili se dítky naším příchodem a řinkotem našich šavlí vystrašené ze hry a dovádění uprostřed ulice. Krásný a malebný to výjev!

(Friedberg-Mírohorský 1916: 49)

Ve Fokšanech autor strávil víc času, viděl hodně malebných kostelů, dobré spoluzití mezi bojary a sedláky, mezi Rumuny, Cikány a Židy, zaujalo ho, že kroj měšťanů se nelišil mnoho od kroje Čechů.

Mírohorský porovnával Valašsko s Moldavskem a vyvodil závěr, že valašská část je bídňější, pustší a ta moldavská je pohostinnější, zámožnější i co se týká chování vůči Židům:

Významné bylo i to, že, jelikož v celém Valašsku nesměl přebývat ani jediný židáček sebe skromnější, avšak v Multansku bylo semitskému tomu plemeni zcela volno sídleti, i ve Fokšanech podle toho, že po

pravém břehu Mělkova nebylo spatřiti žida, a po levém jich bylo plno, hned se orientoval, jsi-li v dílu valašském nebo multánskem.

(Friedberg-Mírohorský 1916: 65)

Bohužel bylo to patrné, že „Kde Rumun pracuje, všude je nedostižitelný lenivostí a váhavostí, zkrátka uměním v ničem nepokračovati při hmoždění zdánlivě sebe větším; nejzřejměji jsem to pozoroval, kde stavěli dům; neznajíce pořádných nástrojů, nemajíce pojmu ani o trakaři neb kolečku, přepodivně bez ladu a skladu, bez rozumu v zemi dloubali, vápnem cákali a dobytou prst' v šátku, hadru neb při nejlepším v ošatce takřka hroudu po hroudě ze základů mozolně vynášeli, a omítku pak na zdi dlaněmi vyrovnávali. Bývali při takových věcech zaměstnání Řekové, Turci, Cigáni, Bulhaři atd.“ (Friedberg-Mírohorský 1916: 77).

Jestli se ve městě prodávaly turecké sladkosti jako „rahatlakum, dulčac, šerbet neb halva, věci to v časech nejnovějších i u nás v Praze dokonale známých a bulharskými prodavači zdomácnělých [...]“ (Friedberg-Mírohorský 1916: 77), vesničané jedli „hlavně z kaše kukuřicové *mamaliga* neb jáhlové *mej* z vajec na tvrdo, z mladé zelené cibule a stejného česneku a ze sýra mladého, chutí velmi mírně. O mase takměř ani nevědí, jen o nejvyšších svátcích si ho, to nejvíce jehněčího, poprávají.“ (Friedberg-Mírohorský 1916: 110)

Jenom po třech měsících strávených v Rumunsku Mírohorský zvládl rumunštinu: „Rumunsky jsem již trochu začínal breptati a rád se bavíval s poctivými lidičky“ (Friedberg-Mírohorský 1916: 135).

Jeho pobyt v Rumunsku skončil 28. října 1856. Jestliže si na začátku cestopisu občas stěžuje, že jenom krutý osud ho poslal do takových nádherných, ale divých zemí plných vyhladovělých toulavých psů, jako Bulharsko a Rumunsko, mezi prostý a barbarský lid, časem objevil jejich dobrosrdečnost a pohostinnost, zapomenul protivnější a nepohodlnější příběhy, byl rád, že mu zůstaly jen ty šťastné, nezapomenutelné vzpomínky: „Do smrti to vzpomínka, kterou bych neprodal, kdyby to bylo vůbec možným, za žádný peníz!“ (Friedberg-Mírohorský 1916: 183)

Jeho cestopis je přeložený do rumunštiny paní profesorkou Ancou Irinou Ionescu, *De la Praga la Focșani. Pe Dunăre spre România. Amintiri din sejurul militar în Principatul Valah din anul 1856*, Lider, București, 2014.

Další spisovatel, který cestoval po Balkánu byl **Vítězslav Hálek** (1835–1874).

Hálek byl mnohostranně činný jako novinář, literární a divadelní kritik, fejetonista, básník, povídkář a dramatik, organizátor literárního a

kulturního života, představitel skupiny májovců, redaktor *Národních listů*, časopisů *Ruch*, *Lumír* a *Květy*. Měl se stát knězem, začal studovat v Praze kněžský seminář, ale proti přání rodičů roku 1847 přestoupil na Akademické gymnázium, které ukončil roku 1855. Rodiče s jeho volbou nesouhlasili, odmítli ho dále podpořit, takže se musel živit psaním básní a doučováním.

Hálkovu tvorbu charakterizuje snaha harmonizovat vztahy mezi lidmi a vzbuzuje ve čtenáři optimistickou, pozitivní náladu. Zemřel však bohužel poměrně v mladém věku na zánět pohrudnice.

Rád cestoval, nechal se okouzlovat novými přírodními dojmy, navštívil Polsko, Itálii, Balkán, Řecké ostrovy, Asii; dojmy z těchto cest mu byly inspirací k básním, a také je zpracovával v fejetonech z cest.

Nejprve pobýval jako mladý spisovatel v Krakově a v Tatrách (1862), roku 1865 podnikl cestu na Balkán, do Černé Hory, do Cařihradu, Srbska a roku 1871 se vypravil znovu na jih přes Vídeň, Záhřeb a Terst do Itálie. Stejně jako Mírohorský, také Hálek ve svých fejetonech, barvitě vykresloval pozoruhodnosti cizích míst, vyprávěl o lidech a o cestovních příhodách, líčil přírodní dojmy a popisoval kulturní život. Tak vzniklo jeho dílo *Cestopisné črty*, které obsahuje *Příhody na Bosporu*, *Na Černé Hoře*, *Lovení ryb v moři Adriatickém*, *Divadelní vycházka na jih* a *Cestopis na Oupor*.

Ve svazku *Obrázky z cest*, oddíl *K slovanskému jihu a do Cařihradu* (1865) autor líčí svojí cestu do Dobrudži ve fejetonu *Příhody v Černé Vodě*. Cestoval vlakem z Konstanci (Künstedže) do Černé Vody a vrátil se lodí po Dunaji až do Vídně.

Hálek nebyl vůbec nadšen zdejšími primitivními podmínkami, byl držen v karanténě kvůli choleře. Během bouře na Černém moři ani oka nezamhouřil, poštípali ho komáři, tolik zeslábl, že se o své zdraví obával: „Vůbec cholera a karantény stávaly se mi na každém kroku strašidlem a ztenčily můj prvotní program v Bulharsku znamenité“ (Lukešová, Našinec 2000: 24). Jízda vlakem byla protahovaná, takže měl dost času všimnout si na cestě bídých domů, čápů, vrabců a křečků na neobdělaných polích: „Cesta z Künstedže do Černé Vody táhne se rovinami močálovitými, pokrytými vysokým rákosím. Domy vesnic jsou velmi primitivní a více nahromaděným kobkám než obydlím podobny. Co mne nejvíce zajímalo, byla hejna čápů, po všechněch polích roztroušená“ (Lukešová, Našinec 2000: 22).

Potom se mu celník zvědavě hrabal ve věcech a zalíbila se mu jeho sbírka fotek nasbíraných po cestách:

Při každé se mne ptal, kterou osobu představuje, já při každé odpovídal, že to paša. Divil se, že jsem si tolik pašů nasbíral, ač byli z větší části oděni po evropsku.

(Lukešová, Našinec 2000: 22)

V krčmě nebylo ani jídlo, chléb, víno, a když se konečně našla dvě kuřata, byl nucen pít zkalenou vodu z Dunaje. Jenom krajina byla pěkná i po straně bulharské i valašské. Bohužel byl svědkem neštěstí mladého Bulhara, který se utopil v Dunaji:

Mladý Bulhar jel s koňmi do Dunaje pro vodu. Po parném dni byl krásný večer a mladý Bulhar skočil do Dunaje, aby se vykoupal. Ale netrvalo ani tak dlouho, co tyto řádky píšu, přiblížil se k jednomu mohutnému víru, jichž zde právě hojnost, a vír ho uchvátil jakoby nejsilnější pěstí a v mžiku byl mladík pod vodou, aniž by více na povrchu se objevil. Na náš pokřik sběhli se lidé, připruly loďky – všechna pomoc byla marná.

(Lukešová, Našinec 2000: 24)

Během noci Hálek a jeden Bukurešťan zachránili v hostinci mladou ženu před znásilněním a pachatel, jeden opilec, byl spoután a odsouzen v Konstanci na půl roku vazby. Fejeton končí radostnou novinou, že za několik hodin má přijet parník, aby ho vysvobodil z těchto svízelů.

Tento fejeton je přeložený do rumunštiny paní profesorkou Alexandrou Toader v díle *Un veac de raporturi cultural-literare românecehe*, EUB, București 2012.

Další spisovatel, který na krátko cestoval do Rumunska roku 1870 byl **Jan Neruda** (1834–1891). Neruda byl nadaný básník, prozaik, novinář, překladatel, dramatik, literární a divadelní kritik, zakladatel českého fejetonu, vůdčí osobnost generace májovců, stejně jako V. Hálek, se kterým se přátelil.

V Rumunsku jsou známé a přeložené jeho *Črty a obrazy* (1895), *Verše* (1959), *Arabesky* (1976), *Cesta* (1984), *Z Prahy do Paříže a Jeruzalému* (2000) a *Povídky malostranské* (2015).

Nejvýraznější oblastí Nerudovy žurnalistické tvorby byly fejetony, které psal celý život až do smrti. Nejpočetnější fejetony jsou věnované pražskému životu či společnosti a české kultuře.

Neruda podnikl několik cest do Německa, Francie, Maďarska, Itálie, Turecka, Řecka, Egypta a na Balkán. Z toho vyšla díla fejetonů ze zahraničních cest *Různí lidé* (1871) a *Obrazy z ciziny* (1879).

Roku 1870 spisovatel podnikl spolu s přítelem Emanuelem Kittlem¹ cestu na Balkán, aby poznal starou byzantskou kulturu. Tak se v létě dostal i do Rumunska, kde vznikl fejeton *Bukurešť* a náčrt povídky *Silueta*. Autor cestoval lodí po Dunaji, potom vlakem do hlavního města:

Vpravo staré Bulharsko, kde Slovan úpí v okovech moslemínův, vlevo mladá Romania, kde se v běhu několik věků zrománštilo, odcizilo se několik kmenů slovanských.

(Lukešová, Našinec 2000: 28)

V tomto fejetonu autor píše o dějinách, o literatuře a o kultuře Rumunska. Autor se pravděpodobně stýkal i s bulharskými emigranty, nebo četl jejich tisk v Bukurešti, protože byl dobře informován. Uvádí například podivnou legendu o založení našeho hlavního města neznámým Jafetem Bukurem z Varny: „Přesídlil se s veškerým bohatstvím svým z Varny sem k Dimbovici a založil Bukurešti, to jest město radosti“ (Lukešová, Našinec 2000: 29).

Bukurešť je nazvaná Paříž nad Dimbovici, je to hezké, mladé, živé město, co nemá hodně paláců, ale necenných kostelů, má nepořádnou architekturu, nečisté krámy i hodně parků. Neruda bral na vědomí nedostatečný zájem politických stran vůči masám, dovedl přeložit do češtiny pár veršů, uvedl rumunské výrazy a různé podrobnosti o rumunských osobnostech.

Autor tvrdí, že rumunský národ je prolut duchem nezávislosti, lásky ke svobodě a národní hrdosti a že: „ještě nejsou Rumuni se svým bojem za svobodu hotoví“ (Lukešová, Našinec 2000: 37).

Cestopisy a fejetony těchto tří českých spisovatelů o Rumunsku a o Bulharsku představují cenné informace z naší minulosti a důležité momenty česko-rumunské a česko-bulharské vzájemnosti.

LITERATURA

Friedberg-Mírohorský 1916: Friedberg-Mírohorský, Emanuel Salomon. *Po Dunaji do Rumunska*, druhé vydání. Nakl. Dr. Frant. Bačovský v Praze, 1916.

Ionescu 2015: Ionescu, Anca Irina, *De la Praga la Focșani. Aventurile unui baron ceh în Principatul Valah din anul 1856*, Ed. Lider, București, 2015.

¹ Emanuel Kittl – vlastenec, pražský nakladatel a mecenáš umění, podporoval Nerudu, J. Zeyera, Václava Brožíka.

- Ionescu 2017:** Ionescu, Anca Irina. *Studii de slavistică*, Ed. Lider Internațional, București, 2017.
- Lukešová, Našinec 2000:** Lukešová, Jitka, Našinec, Jiří. *Čeští spisovatelé o Rumunsku*. Praha: Česko-rumunská společnost, 2000.
- Neruda 2000:** Neruda, Jan. *De la Praga la Paris și Ierusalim*, traducere, selecție și tabel cronologic de Helliana Ianculescu, Minerva, București, 2000.
- Penčev 2012:** Penčev, Vladimir. *Po serpentinách sebe poznání a poznání toho druhého: Češi a Slováci v Bulharsku, Bulhaři v České republice*. Z bulharštiny přeložil a uspořádal Marek Jakoubek. Fakulta humanitních studií UK v Praze, 2012.
- Toader 2012:** Toader, Alexandra. *Un veac de raporturi cultural-literare româno-cehe*, EUB, 2012.